PAGE No. / /

विद्यार्थीचे नाव - सुमित राजधर जाधव

विषय - पर्यावरण (आवश्यक) अभ्यास

वर्ग - B.A.II सत्र-IV

शैक्षणिक सत्र - 2023/24

प्रकल्पाचा विषय

प्रश्न - ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य माहिती

विभाग प्रमुख - प्रा. डॉ. विलास टाले

असाईनमेंट जमा केल्याचे दिनांक - 02/04/2024

Sumit

विषय प्रमुखाची स्वाक्षरी विद्यार्थी स्वाक्षरी

FOR EDUCATIONAL USE

ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य

परिचय

जगभरात कोट्यावधी पर्यटकांना आकर्षित आणि मन मोहित करणाऱ्या विविध प्रकारच्या नैसर्गिक व मानवनिर्मित पर्यटन स्थळांनी भारत देश व्यापला आहे. आपला देश घनदाट वनांनी समृध्द, असुन अस्तित्वात असलेले दुर्मिळ वन्यजीवांकरिता हि प्रसिध्द आहे. त्यातीलच एक प्रसिध्द वनक्षेत्र म्हणजे ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य

ज्ञानगंगा अभयारण्यातील घनदाट जंगल बुलडाणा जिल्ह्यातील डोंगराळ भागात वसलेले आहे. अभयारण्य उंच शिखरांपासुन ते सुंदर गवताळ प्रदेशात संपन्न आहे आणि सामावलेले दोन तलाव त्याला सुशोभित करतात, ज्याचा उपयोग वन्य जीवांच्या मुख्य जलस्त्रोताच्या स्वरूपात होतो. अभयारण्य बुलढाणा शहरापासुन केवळ [illegible]८ कि.मी. अंतरावर असुन खामगाव शहरापासुन २० कि.मी. अंतरावर आहे. अभयारण्याला त्याचे नाव नजीक असलेल्या ज्ञानगंगा सरोवर व पलढग सरोवर अभयारण्याची शोभा वाढवतात, पावसाळा वगळता वर्षभर संपुर्ण वनसंपदा पाण्याकरिता याच दोन तलावावर अवलंबुन असते.

हे सगळे केवळ २०५ चौ कि.मी च्या आत सामावले आहे. अभयारण्यात प्रामुख्याने बिबट, अस्वल, भेकर, नीलगाय, चितळ, तडस रानमांजर यांचे अस्तीत्व आहे. जवळ- जवळ १४० पक्षी प्रजातींना अभयारण्य आश्रय देते ज्यामध्ये स्थानिक व स्थलांतर करणाऱ्या ~~प्र~~ पक्षांचा समावेश आहे.

आकर्षण : धार्मिक / प्राकृतिक / ऐतिहासिक स्थळे.

बुलडाणा जिल्हात अनेक पर्यटन स्थळे आहेत जे तेथील नैसर्गिक सौंदर्य आणि अनुकूल वातावरणाकरिता प्रसिद्ध आहेत. स्थानिक पर्यटन मंडळ व खाजगी पर्यटन संस्थेद्वारे पर्यटनाच्या विविध योजना आयोजित केल्या जातात.

बुलडाणा जवळील प्राचीण भौगोलिक महत्व प्राप्त झालेले पर्यटन स्थळ म्हणजेच लोणार सरोवर या सरोवरची निर्मिती Pleistocene युगात पृथ्वीशी भिडलेल्या लघुग्रहाच्या प्रभावामुळे तयार झाले. पृथ्वीवर अस्तित्वात असलेल्या चार हायपर व्हेलॉसिटी क्रेटर्स पैकी लोणार सरोवर आहे ~~व्हेलॉसिटी क्रेटर्स पैकी~~ National Geo- Heritage Monument म्हणुन अधिसूचित केले गेले आहे.

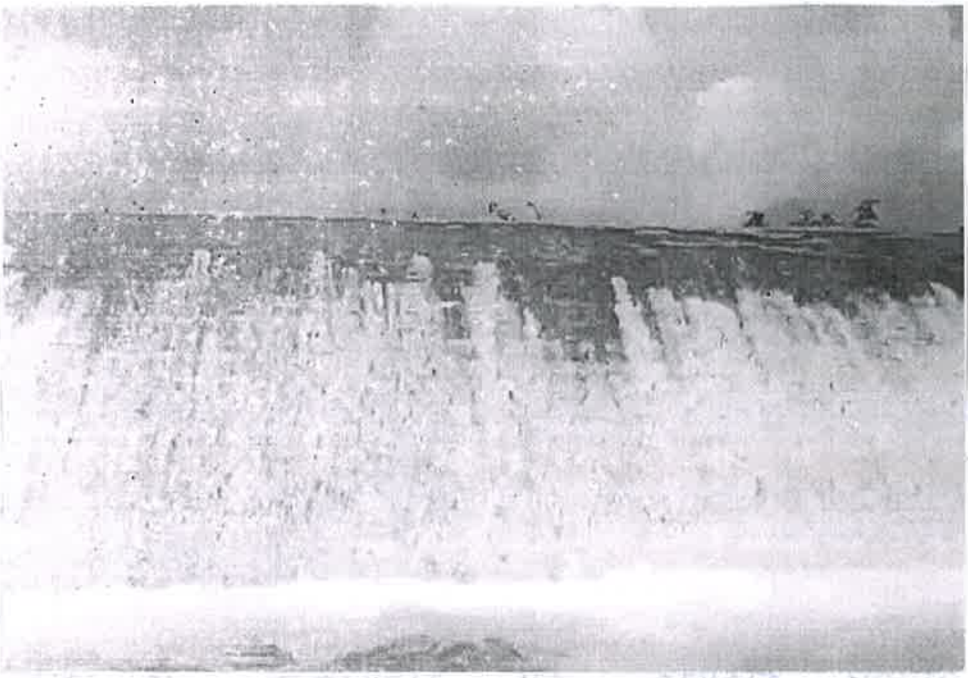

PAGE No.

अभयारण्य क्षेत्रात पुरातत्व दृष्टया बरीच महत्वाची स्थाने आहेत ज्यांना वाढत्या पर्यटनात ट्रेंड म्हणुन बघितले जाते, जसे कि अजिंठा लेणी, जिजामातेचे २ जन्मस्थळ सिंदखेडराजा, देऊळगांवराजा येथील बालाजी, शेगांवचे गजानन महाराज मंदिर, मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पातील नरनाळा व बाळापुरचे किल्ले येथुन नजीकच आहे.

वन्यजीव गणना.

ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्यात वन्यजीव गणना नियमीत केली जाते. वन्यप्राण्यांची योग्य अशी सांख्यिक आकडेवारी प्राप्त व्हावी. त्याकरिता भिन्न पध्दतीने प्राण्यांची मोजणी केली जाते.

ज्यात कॅमेरा ट्रॅप्स, Pugmark Impression Pads आणि बौध्द पौर्णिमेच्या दरम्यान होणाऱ्या मचाण सेन्सस अशा प्रमुख पध्दतींचा वापर केला जातो. प्राणिगणने दरम्यान दुर्मिळ वनजीवांचे दर्शन होते.

पुढील प्रक्रियेनुसार वेगवेगळ्या पाणवठ्यांवर पौर्णिमेच्या दिवशी मचाणावर बसण्याकरिता संधी दिली जाते, ज्याने रात्री पाण्यावर येणाऱ्या प्राण्यांची गणना होते.

PAGE No. / /

फ्लोरा / फौना

अभयारण्याच्या भूभाग उंच शिखरांनी आणि गवताळ प्रदेशानी संपन्न आहे. संपूर्ण पर्वतरांगांमधील अजंता सुरक्षित क्षेत्र झाले आहे.

परिसरामध्ये असलेल्या वन्यजीवांमुळे ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य मध्य भारतातील वनसंपदेला महत्व प्रदान करते. अभयारण्यात असलेल्या मंतरगा आणि पलढग धरणांमुळे स्थलांतरित पक्षी मोठ्या संख्येने नोव्हेंबर ते मार्च या दरम्यान आढळतात.

वनक्षेत्र हे दक्षिणेकडील उष्ण कटिबंधीय कोरडे पर्णपाती जंगल आहे, येथे प्रामुख्याने साग्रवान आणि अंजन यांचा समावेश आहे. संरक्षित वनक्षेत्रामध्ये बिबट, अस्वल भेकड, नीलगाय, सांबर चितळ, तडस रानमांजर आणि आणि खोकड या सारख्यांचा समावेश आहे.

FOR EDUCATIONAL USE

PAGE No.

सफारी

अभयारण्यात सर्वात लोकप्रिय कलांपैकी एक म्हणजे वनविभागांनी मार्गदर्शित केलेल्या निसर्ग भ्रमणाच्या सहली.

सहलीदरम्यान आपणास स्थानिक प्रशिक्षित मार्गदर्शित केलेल्या निसर्ग भ्रमणाच्या सहली. सहलीदरम्यान आपणास स्थानिक प्रशिक्षित मार्गदर्शकांनी साथ लाभते, ज्यांचे ~~मार्ग~~ मार्गदर्शन MEDB द्वारे केले जाते.

नियतकालीन सकाळ व संध्याकाळी जंगल सफारीचे आयोजन देखिल केले जाते. ज्याचे बुकिंग पर्यटकांना अभयारण्याच्या प्रवेशद्वारा वर असलेल्या बुकिंग काउंटर वरुन करावे लागते.

जंगल भ्रमण करीत असतांना तेथील गाईड पर्यटकांना साथ देतात परंतु त्याकरिता पर्यटकांनी विशिष्ट संख्या गरजेची असते आणि हे अभयारण्याच्या अधिकाऱ्यांकडे जाण्या अगोदरच तपासावी लागते.

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC

Date: / /

Page No.:

शैक्षणिक सत्र - 2023 - 2024 (उन्हाळी - 2024)

विद्यार्थ्याचे पूर्ण नाव : शुभम रामकृष्ण निवाले

विषय : पर्यावरण

वर्ग : बी.ए. भाग - 2

सत्र : 4

शैक्षणिक सत्र : 2023 - 2024 (उन्हाळी - 2024)

प्रकल्पाचा विषय : "ज्ञानगंगा" अभयारण्या या बद्दल माहिती

मार्गदर्शकाचे नाव : प्रा. डॉ. विलास टाले,
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख
कला महाविद्यालय,
बुलढाणा.

मार्गदर्शकाची स्वाक्षरी

विद्यार्थ्याची स्वाक्षरी

vayu Diamond

प्रश्न-१ : "ज्ञानगंगा "अभयारण्य "बद्दल माहिती.

ज्ञानगंगा अभयारण्य हे बुलढाणा जिल्ह्यातील बुलढाणा - खामगाव, राज्य मार्गाला लागून असलेल्या २०५ चौ. कि. मी. क्षेत्रात पसरले आहे. या अभयारण्याच्या क्षेत्रात असलेले बोथा गाव जुने वनग्राम आहे. ज्ञानगंगा, अंबाबरवा, लोणार यासारखी अभयारण्ये असून येथे वेगवेगळ्या प्रजातींचे असंख्य वन्य प्राणी अधिवास करतात. बुलढाण्यापासून 25 किलोमीटरवर तर खामगाव पासुन 30 किलोमीटर अंतरावर आहे. २०५ चौरस किलोमीटरच्या क्षेत्राला ९ ने १९८० रोजी वन्यजीव अभयारण्याचा दर्जा मिळाला. जगभरातील कोट्यावधी पर्यटकांना आकर्षित आणि मनमोहित करणाऱ्या विविध प्रकारच्या नैसर्गिक व मानवनिर्मित पर्यटन स्थळांनी भारत देश व्यापला आहे. आपला देश घनदाट वनांनी समृद्ध असून अस्तित्वात असलेले दुर्मिळ वन्यजीवांकरिता हि प्रसिद्ध आहे. त्यातीलच एक प्रसिद्ध वनक्षेत्र म्हणजे ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य.

ज्ञानगंगा अभयारण्यातील घनदाट जंगल बुलढाणा जिल्ह्यातील डोंगराळ भागात वसलेले आहे. अभयारण्य उंच शिखरांपासून ते सुंदर मावनाळ प्रदेशाने संपन्न आहे. आणि सामावलेले दोन तलाव त्याला सुशोभित करतात, ज्याचा उपयोग वन्यजीवांच्या मुख्य जलस्त्रोतच्या स्वरूपात होतो.

अभयारण्याला त्याचे नाव नजीक असलेल्या ज्ञानगंगा नदीमुळे प्राप्त झाले. लगत असलेले ज्ञानगंगा सरोवर व पलढग सरोवर अभयारण्याची शोभा वाढवतात. पावसाळा वगळता वर्षभर संपूर्ण वनसंपदा पाण्याकरिता या दोन तलावांवर अवलंबून असते. हे सगळे केवळ २०५ चौ.कि.मी च्या आत सामावले आहे. अभयारण्यात प्रामुख्याने बिबट, अस्वल, मोर, नीलगाय, चीतळ, तडस, रानमांजर यांचे अस्तित्व आहे. जवळ-जवळ १५० पक्षी प्रजातींना अभयारण्य आश्रय देते ज्यामध्ये स्थानिक व स्थलांतर करणाऱ्या पक्ष्यांचा समावेश आहे.

ऐतिहासिक स्थळे: बुलढाणा जिल्ह्यात अनेक पर्यटन स्थळे आहेत.

VAYU Diamond

अस्वल

येथील नैसर्गिक सौंदर्य आणि अनुकूल वातावरणातील प्रसिद्ध आहे. स्थानिक पर्यटन मंडळ व खाजगी पर्यटन संस्थेद्वारे पर्यटनाच्या विविध योजना आयोजित केल्या जातात. बुलढाण्या जवळील प्राचीन भौगोलिक महत्त्व प्राप्त झालेले पर्यटन स्थळ म्हणजेच 'लोणार सरोवर'. या सरोवराची निर्मिती Pleistocene युगात पृथ्वीशी धडकलेल्या लघुग्रहाच्या प्रभावामुळे तयार झाले. पृथ्वीवर अस्तित्वात असलेल्या चार हायपर वेलॉसिटी क्रेटर्स पैकी लोणार आहे आणि National Geo-Heritage Monument म्हणून अधिसूचित केले गेले आहे. अग्रगण्य क्षेत्रात पुरातत्त्व दृष्ट्या देखील महत्त्वाची स्थाने आहेत ज्यांना वाढत्या पर्यटनात हेड म्हणून बघितले जाते, जसे कि आणिबा लेणी, जिजामातेचे जन्मस्थळ सिंदखेडराजा, देऊळगावराजा येथील बालाजी, शेगांवचे गजानन महाराज मंदिर, मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पातील नरनाळा व बाळापूरचे किल्ले येथून नजीकच आहे.

vayu Diamond

रोहित राहिद

वन्यजीव गणना: ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्यात वन्यजीव गणना नियमित केली जाते. वन्यप्राण्यांची योग्य अशी सांख्यिक आकडेवारी प्राप्त व्हावी. त्याकरिता विविध पद्धतीने प्राण्यांची मोजणी केली जाते. ज्यात कॅमेरा ट्रॅप, Pugmark Impression Pads आणि बौद्ध पौर्णिमेच्या दरम्यान होणाऱ्या मचाण सेन्सस अशा प्रमुख पद्धतींचा वापर केला जातो.

प्राणिगणने दरम्यान दुर्मिळ वन्यजीवांचे दर्शन होते. बिबट, अस्वल, कोल्हा, तडस या प्रमुख प्राण्यांसोबत नीलगाय, भेकर, सेकड, रानडुक्कर, माकड, साळिंदर इत्यादी जनावरे आढळतात. मचाण सेन्सस करिता वेबसाईट पर्यटकांचे ऑनलाईन अर्ज मागविण्यात येतात. पुढील प्रक्रियेनुसार वेगवेगळ्या पाणवठ्यावर पौर्णिमेच्या दिवशी मचाणावर बसण्याकरिता संधी दिली जाते. ज्याने रात्री पाण्यावर येणाऱ्या प्राण्यांची गणना होते. अभयारण्याचा भूभाग उंच शिखरांनी आणि गवताळ प्रदेशांनी संपन्न आहे.

संपूर्ण पर्वतरांगांमधील अजंता संरक्षित
क्षेत्र झाले आहे. परिसरामध्ये असलेल्या
वन्यजीवांमुळे ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य
महत् भारतातील वनसंपदेला महत्त्व प्रदान
करते. अभयारण्यात असलेल्या मैतरगा आणि
पलढग धरणांमुळे स्थलांतरित पक्षी मोठ्या
संख्येने नोव्हेंबर ते मार्च या दरम्यान
आढळतात. वनक्षेत्र हे दक्षिणकडील उष्ण
कटिबंधीय कोरडे पर्णपाती जंगल आहे.
येथे प्रामुख्याने सागवान आणि अंजन यांचा
समावेश आहे. संरक्षित वनक्षेत्रामध्ये बिबट,
अस्वल, भेकड, नीलगाय, सांबर, चितळ, तडस
रान मांजर आणि कोल्हा यासारख्यांचा
समावेश आहे. अभयारण्यात सर्वात लोकप्रिय
कार्यांपैकी एक म्हणजे वनविभागाने मार्गदर्शित
केलेल्या निसर्ग भ्रमणाच्या सहली. सहलीदरम्यान
आपणास स्थानिक प्रशिक्षित मार्गदर्शकांची
साथ लाभते. ज्यांचे मार्गदर्शन MEDB
द्वारे केले जाते. नियतकालीन
सभा व संध्याकाळी जंगल सफारीचे
आयोजन देखील केले जाते.

vayu Diamond

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ
कला महाविद्यालय बुलढाणा.

विद्यार्थ्याचे नाव : सानंद देविदास नाईक.
विषय : ~~पर्यावरण~~ पर्यावरण
वर्ग : बी. ए. भाग - 2, सत्र - IV
शैक्षणिक सत्र : 2023 - 2024 (उन्हाळी 2024)

प्रकल्पाचा विषय : ज्ञानगंगा अभयारण्य बाबत.

विभागप्रमुख / मार्गदर्शकाचे नाव : प्रा. डॉ. विलास ढाले सर.
(पर्यावरण विभागप्रमुख)

असाईमेंट / प्रॅक्टीकल जमा केल्याची दिनांक : 08/04/2024

मार्गदर्शक / विभागप्रमुखाची स्वाक्षरी - विद्यार्थ्याची सही.

S. D. Naik

प्र. 1. - ज्ञानगंगा अभयारण्य बुलढाणा येथे भेट दिल्या बाबत.

उत्तर :- मनापासून धन्यवाद
मा. चेतन राठोड, वनपरिक्षेत्र अधिकारी, वन्यजीव, बुलढाणा
अभयारण्य मार्गदर्शक :- योगेश गवळी
मो. 8380863164
जिप्सी चालक :- लक्ष्मण कोंडेलकर
कवी :- मांगीलाल राठोड, यशोदाताई राठोड.

27/03/2024.

रमणीय ज्ञानगंगा अभयारण्य :- बुलढाणा व खामगाव या दोन शहरांच्या मध्यभागी ज्ञानगंगा अभयारण्य वसले आहे. बुलढाणा या जिल्ह्याच्या ठिकाणी जाण्यास हाच सोयीचा रस्ता असल्याने कित्येकदा तरी या अरण्यातून येणे - जाणे झाले आहे. याच रस्त्यावर कित्येकदा बिबट, हरिण, नीलगाय, रोही, तडस यांनी दर्शन दिले आहे व त्या स्मृती आजतागायत स्मरणीय केल्या आहेत. या जंगलात जाण्याचा योग मात्र कधी आला नव्हता. नाही म्हणायला देव्हारी जवळील गणेश तलाव, अस्वलीचा खोरा, चिंचेचा खोरा, असे खामगाव - बुलढाणा रोडच्या लगतचा भाग तेवढा पाहिला होता.

5 ऑक्टोबर रोजी मात्र वन्यजीव सप्ताहाच्या अनुषंगाने या जंगल सफारीचा योग आला.

आजोबा नानासाहेब हे त्यांच्या काळात सरकारी
परवानाधारक शिकारी, तसेच डिकाचे व्यावसायिक
असल्याने जंगलाचे ठेके घेत असत. लहानपणी
त्यांनी सांगितलेल्या गोष्टी, घरी पाळलेले
मोर, हरीण, अस्वल या सर्वांमुळे वन्यजीव,
वनसंपदा यांचे वेड आहेच. त्यामुळे उत्साहाने
या सफारीसाठी निघालो. आम्ही प्रवेश
करतानाच वनविभागाने ज्ञानगंगा अभयारण्याच्या
आकर्षक स्वागत कमानीवर "मानवाच्या
जगण्यासाठी - जंगल, प्राणवायू, पाणी, प्राणी"
असे लिहिलेले समर्पक वाक्य दृष्टीस पडले.
अन्न, वस्त्र, निवारा यासोबत वन्यजीव व
जंगले ही सुद्धा मानवी जीवनासाठी आवश्यक
आहेत. परंतू मानव मात्र त्याच्या स्वतःच्या
स्वार्थासाठी वन्यजीवांच्या हक्काच्या जंगलांवर
अतिक्रमण करीत आहे. वृक्षतोड करत
आहे. परंतु जर एखादा वन्यजीव शहरात
आला तर त्याचा ठपका प्रशासनावर
ठेवत आहे. या विचारात आमची चारचाकी
मोटार नकळत वनात प्रवेशित झाली.
आमच्या सफारीच्या नियोजनास मनःपूर्वक
सहकार्य करणारे वनविभागाचे श्री. गोरे सर
तेथे होते. त्यांची भेट झाल्यावर उभयतां
अधिकच आनंद झाला. आणि आता
भोजनानंतर पळढगा धरणाकडे निघालो.
आमच्या सोबत मेळघाटचे

STPF चे महिला वनरक्षक पथक व वनविभागाची गाडी होती. माझ्या जंगलाच्या आवडीने मला आमच्या गाडीतून वनविभागाच्या गाडीत बसण्यास भाग पाडले. त्या गाडीत बसलो. सोबत वनरक्षक पण होते. धरण येईतो त्यांच्याशी वन्यजीव, वृक्ष याबाबत माहितीपूर्ण चर्चा झाली.

मानवी हल्ल्याच्या बाबतीत सर्वात बेभरवशाचा प्राणी अस्वल असल्याचे त्यांच्याकडून समजले.
रेंज फॉरेस्ट ऑफिसर - श्री डांगे यांच्या मार्गदर्शनाखाली आम्ही काम करीत असतो हे सुद्धा त्यांनी आवर्जून कथन केले. ही चर्चा सुरु असता कुठे काही प्राणी दिसतो का हे हेरून " आता काही दिसणार नाही, कारण तुम्ही जंगलात उशिरा दाखल झाले" असे वनरक्षक शब्द कानी पडले. नागमोडी जंगल वाटेतून बकीराम भाऊ आणि लक्ष्मण कांडलकर हे चालक निष्णातपणे गाडी चालवत होते. गाडी " फोर व्हील ड्राइव्ह " असल्याचे त्यांनी सांगितले. गाडी धरणाजवळ थांबली. धरणापासून ते एक कुटी पर्यंत पायी गेलो रस्त्यात अनेक झाडे, वन्यप्राण्यांच्या अस्तित्वाच्या खुणा दिसल्या. मुख्यत! साग व शिसम असलेल्या या जंगलात मोह बेहडा, अंजन अशी भली मोठी वृक्ष दिसली.

येथेच एका वृक्षाच्या छायेत विसावलो असता गौतम बुद्ध, समर्थ रामदास व अनेक ऋषी मुनींचे स्मरण झाले. त्यांच्या ज्ञान संपादनात त्यांच्या तपश्चर्येत, त्यांच्या तत्वज्ञानात, त्यांच्या लेखणीत नक्कीच अरण्यातील ही नीरव शांतता सहाय्यकारी ठरली असल्याची जाणीव झाली. नोबेल पुरस्कार विजेते रवींद्रनाथ टागोर हे सुद्धा निसर्गातच वावरले होते. शांतिनिकेतन येथे आजही निसर्गसान्निध्यातच ज्ञानदान होते. आपण मात्र आपल्या पुढच्या पिढीला सिमेंट कॉक्रिटच्या जंगलात बंदिस्त करीत आहोत. बंदिस्त जागेत शिक्षण देत आहोत त्यांना म्हणावे तेवढे निसर्गाजवळ नेतच नाही केवळ वृक्षारोपण करून तेवढे साध्य होणार नाही. निसर्ग शिबिर, अरण्ये भेटी आदी उपक्रम सुद्धा राबवणे जरुरी आहे. त्याचे नवीन पिढीला सुद्धा निसर्ग, वने, वन्यजीव यांचा लळा लागेल. वृक्षवल्ली, वनचरे ही आपले सोयरे आहेत, सहचरे आहेत. अशी संतवचने काय उगीच आहेत?

या विचारात मग्न असताना गाडी उर्वरितांना घेऊन आली. गाडीच्या आवाजाने तंद्री भंग झाली. परतीचा प्रवास सुरु झाला. अद्याप वन्यजीव मात्र काही दृष्टीस पडला नाही.

एखादा तरी वन्यजीव दिसावा असे मला वाटत होते. तेवढ्यात एक नीलगाय गाडी समोरून पळत गेली. नीलगाय दर्शनाने प्रवासाच्या सर्व क्षीण त्या नीलगायीच्या सारख्याच. मुक्त वन्यजीव दिसणे हे सुद्धा एक भाग्याचेच लक्षण असते. आपल्या शहरासमीप इतके सुंदर अभयारण्य आहे हे आपण आपले भाग्य आहे. तेथे सहकुटुंब भेट द्यावी. भेट देताना जंगलात कुठेही प्लास्टिक, कचरा होणार नाही किंवा वन्य प्राण्यांना हानी होईल असेल काही प्रकार, गोंगाट गाणी वाजवणे हे प्रकार टाळावेत. अभयारण्याच्या स्वागत कमानीवरचे

" मानवाच्या जगण्यासाठी - जंगल, प्राणवायू, पाणी, प्राणी "

हे वाक्य सदैव स्मरणात ठेवावे.

आनंद दोविंदास नाईक आणि माझा मित्रपरिवार, आमच्या सदैव स्मरणात राहणारी गोष्ट ज्ञानगंगा अभयारण्य.

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती.
कला महाविद्यालय बुलढाणा.

विद्यार्थ्यांचे नाव :- ऋषिकेश केशरसिंग नोके
विषय :-
वर्ग :- बी. ए. भाग - 2 . सत्र - IV
शैक्षणिक सत्र :- 2023-2024 (उन्हाळी - 2024)

प्रकल्पाचा विषय :- ज्ञानगंगा अभयारण्य बुलढाणा येथे भेट देण्याबाबत..

विभागप्रमुखाचे / मार्गदर्शकाचे नाव :- प्रा. डॉ. विलास टाले सर

असाईमेंट / प्रॅक्टीकल जमा केल्याचा दिनांक :- 08/04/2024

मार्गदर्शक / विभाग प्रमुखाची स्वाक्षरी   विद्यार्थ्याची स्वाक्षरी

(ऋषिकेश के. नोके)

प्र.१.- ज्ञानगंगा अभयारण्य बुलढाणा येथे भेट देण्याबाबत...

मनापासुन धन्यवाद
मा. चेतन राठोड, वनपरिक्षेत्र अधिकारी
वन्यजीव, बुलढाणा
अभयारण्य मार्गदर्शक :- योगेश गवळी
मो :- 8380863164
जिप्सी चालक :- लक्ष्मण कांडेलकर
कवी :- मांगीलाल राठोड, यशोधाताई राठोड

27/03/2024

रमणीय ज्ञानगंगा अभयारण्य :- बुलढाणा व खामगाव या दोन शहरांच्या मध्यभागी ज्ञानगंगा अभयारण्य वसल आहे. बुलढाणा या जिल्ह्याच्या ठिकाणी जाण्यास हाच सोयीचा रस्ता असल्याने कित्येकदा तरी या अभयारण्यातुन येणे-जाणे झाले आहे. याच रस्त्यावर कित्येकदा बिबट, हरिण, नीलगाय, शेही, तडस यांनी दर्शन दिले आहे व त्या स्मृती आजीवन स्मरणीय केल्या आहेत. या जंगलात जाण्याचा योग मात्र कधी आला नव्हता. नाही म्हणायला देव्हारी जवळील गणेश तलाव, अस्वलिचा खोरा, चिंचीचा खोरा, असे खामगाव - बुलढाणा रोडच्या लगतचा भाग तेवढा पाहिला होता. 5 ऑक्टोबर रोजी मात्र वन्यजी सप्ताहांच्या अनुषंगाने या जंगल सफारीचा योग आला.

॥ ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य ॥

परिचय :-

जगभरातील कोट्यावधी पर्यटकांना आकर्षित आणि मनमोहीत करणाऱ्या विविध प्रकारच्या नैसर्गिक व मानवनिर्मित पर्यटन स्थळांनी भारत देश व्यापलेला आहे. आपला देश घनदाट वनांनी समृद्ध असून अस्तीत्वात आलेले दुर्मिळ वन्यजीवांकरीता हि प्रसिद्ध आहे. त्यातीलच एक प्रसिद्ध वनक्षेत्र म्हणजे ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य.

ज्ञानगंगा अभयारण्यातील घनदाट जंगल बुलढाणा जिल्ह्यातील डोंगराळ भागात वसलेले आहे. अभयारण्य उंच शिखरांपासुन ते सुंदर गवताळ प्रदेशाने संपन्न आहे. आणि सामावलेले दोन तलाव त्याला सुशोभित करतात, ज्याचा उपयोग वन्यजिवांच्या मुख्य जलस्त्रोताच्या स्वरूपात होतो.

ज्ञानगंगा अभयारण्य बुलढाणा शहरापासून केवळ 8 कि.मी अंतरावर असुन खामगाव शहरापासून 20 कि.मी अंतरावर आहे.

The Nilgai or The Blue Bull (Boselaph

ज्ञानगंगा अभयारण्याला त्याचे नाव नजीक असलेल्या ज्ञानगंगा नदीमुळे प्राप्त झाले. लगत असलेल्या ज्ञानगंगा सरोवर व पळढक सरोवर अभयारण्याची शोभा वाढवतात, पावसाळा वगळता वर्षभर संपूर्ण वनसंपदा पाण्याकरिता याच दोन तलावांवरून अवलंबून असते. हे सगळे केवळ 205 चौ. किमी च्या आत समावले आहे. अभयारण्यात प्रामुख्याने बिबटे, अस्वल, भेकर, नीलगाय, चितळ, तडस, रानमांजर यांचे अस्तित्व आहे जवळ - जवळ 150 पक्षी प्रजातींना अभयारण्य आश्रय देते. ज्यामध्ये स्थानिक व स्थलांतर करणाऱ्या पक्ष्यांचा सामावेश आहे.

वन्यजीव गणना :-

ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्यात वन्यजीव गणना नियमित केली जाते. वन्यप्राण्यांची योग्य अशी सांख्यिक आकडेवारी प्राप्त व्हावी, त्याकरीता मिश्र पद्धतीने प्राण्यांची मोजनी केली जाते.

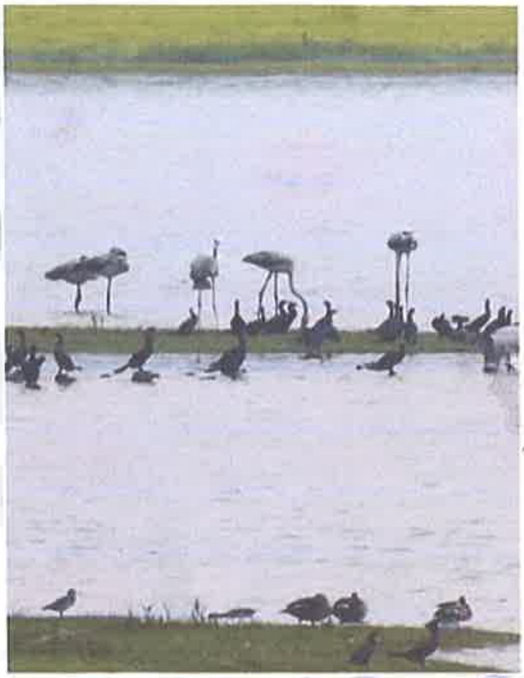

ज्यात कॅमेरा ट्रॅप्स, Pugmark Impression pads. आणि बौद्ध पौर्णिमेचा दरम्यान होणाऱ्या मचाण सेन्सस अशा प्रमुख पद्धतींचा वापर केला जातो. प्राणिगणने दरम्यान दुर्मिळ वन्यजीवांचे दर्शन होते. बिबटे, अस्वल, कोल्हा, तडस या प्रमुख प्रजातींसोबत निलगाय, भेकड, रानडुक्कर, माकड, सांबर इत्यादी जनावरे आढळतात. मचाण सेन्सस करिता ऐच्छिक पर्यटकांचे ऑनलाईन अर्ज मागविण्यात येतात. पुढील प्रक्रियेनुसार वेगवेगळ्या पाणवठ्यांवर पौर्णिमेच्या दिवशी मचाणावर बसण्या करिता संधी दिली जाते त्याने रात्री पाण्यावर येणाऱ्या प्राण्यांची गणना होते.

धनोरा / फोना :-

अभयारण्याचा भूभाग उंच शिखरांनी आणि गवताळ प्रदेशांनी संपन्न आहे.

पलढग मध्यम प्रकल्प
@Buldana_katta

संपुर्ण पर्वतरांगांमधील अजंता संरक्षीत क्षेत्र साळे आहे. संपुर्ण परिसरामध्ये आढळल्या वन्यजिवांमुळे ज्ञानगंगा वन्यजिव अभयारण्य मध्य भारतातील वनसंपदेला महत्व प्रदान करते.

अभयारण्यात असलेल्या मंतरगा आणि पलढग धरणामुळे स्थलांतरीत पक्षी मोठ्या संख्येने नोव्हेंबर ते मार्च या दरम्यान आढळतात.

वनक्षेत्र हे दक्षिणेकडील उच्च कटीबंधीय कोरड पर्णपाती जंगल आहे, येथे प्रामुख्याने मोठ्या प्रमाणात सागवन आणि अंजन या झाडांचा समावेश आहे. संरक्षीत वनक्षेत्रामध्ये बिबट, अस्वल, भेकड, निळगाय, सांबर, चितळ, तडस, रानमांजर, रानडुक्कर, आणि खोकड यासारख्या जनावरांचा समावेश आहे.

आपल्या शहरासमीप इतके सुंदर अभयारण्य आहे हे आपले भाग्य आहे. तेथे सहकुटुंबासह भेट द्यावी.

भेट देतांना जंगलात कुठेही प्लास्टिक, कचरा होणार नाही किंवा वन्य प्राण्यांना हानी होणार नाही. असेल काही प्रकार, गोंगाट गाणी वाजवने हे प्रकार टाळावेत अभयारण्याच्या स्वागत कमानीवरचे

" मानवाच्या जगण्यासाठी - जंगल - प्राणवायू, पाणी व प्राणी " हे वाक्य सदैव स्मरणात ठेवावे.

ऋषिकेश केशरसिंग नोळे, आणि माझा मित्रपरिवार, आमच्या सदैव स्मरणात राहणारी गोष्ट ज्ञानगंगा अभयारण्य.

Page No.
Date

- विद्यार्थ्यांचे नाव :- अश्विनी विठ्ठल जाधव
- विषय :- पर्यावरण शास्त्र
- वर्ग :- बी. ए. भाग 2
- सत्र :- सत्र ४
- शैक्षणिक सत्र :- २०२३ - २०२४
- प्रकल्पाचा विषय :-

"ज्ञानगंगा अभयारण्य"

- मार्गदर्शकाचे नाव :-
- प्रा. डॉ. विलास टाले सर
कला महाविद्यालय, बुलढाणा
- प्रॅक्टीकल जमा केल्याचा दिनांक :-
- मार्गदर्शकाची स्वाक्षरी   विद्यार्थ्यांची स्वाक्षरी

Ajadhav

☆ ज्ञानगंगा अभयारण्य ☆

जगभरातील कोट्यावधी पर्यटकांना आकर्षित आणि मनमोहीत करणाऱ्या विविध प्रकारच्या नैसर्गिक व मानवनिर्मित पर्यटन स्थळांनी भारत देश व्यापला आहे. आपला हा भारत देश विविध घनदाट वनांनी समृद्ध असुन अस्तित्वात असलेल दुर्मिळ वन्यजीवांकरिता हि प्रसिद्ध आहे. त्यातीलच एक प्रसिद्ध वनक्षेत्र म्हणजेच ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य.

ज्ञानगंगा अभयारण्यातील घनदाट जंगल बुलढाणा जिल्ह्यातील डोंगराळ भागात वसलेले आहे. अभयारण्य उंच शिखरांपासुन ते सुंदर सखल प्रदेशाने संपन्न आहे आणि आमावळचे दोन तलाव त्याला सुशोभित करतात, ज्याचा उपयोग वन्यजीवांच्या मुख्य जलस्रोताच्या स्वरूपात होतो.

ज्ञानगंगा अभयारण्य हे बुलढाणा शहरापासुन २० कि.मी. अंतरावर आहे. अभयारण्याला त्याचे नाव हे नजीक असलेल्या ज्ञानगंगा नदीमुळे प्राप्त आहे.

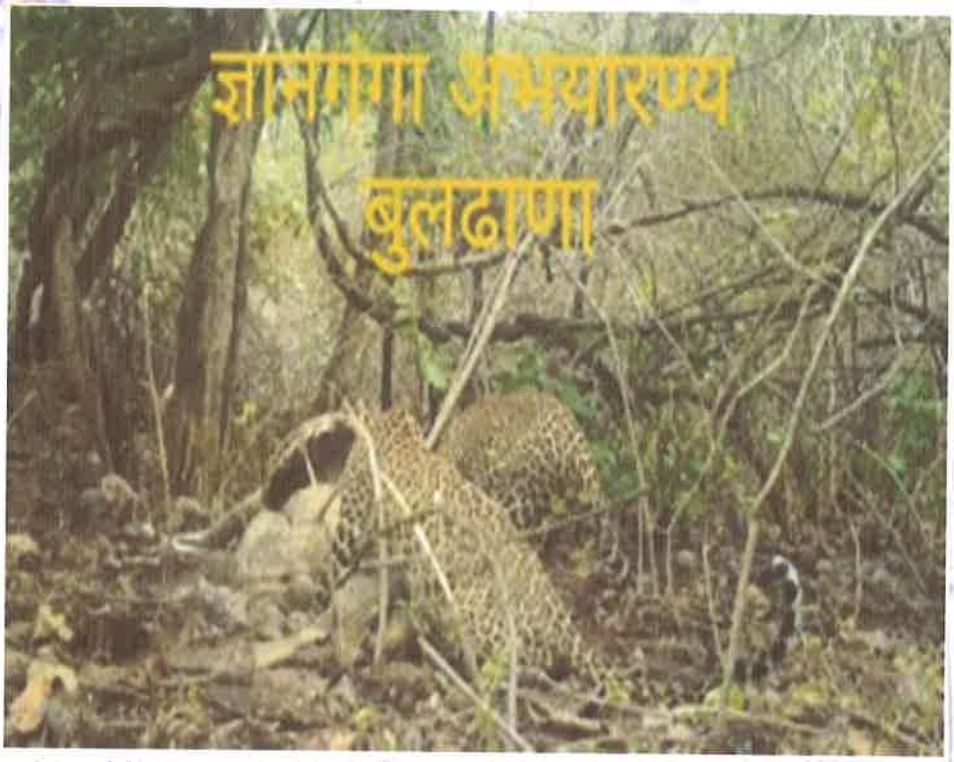
ज्ञानगंगा अभयारण्य
बुलढाणा

ज्ञानगंगा सरोवर व पळढग सरोवर त्या अभयारण्याची शोभा वाढवतात. पावसाळा वगळता, वर्षभर संपूर्ण वनसंपदा पाण्याकरिता याच दोन तळ्यांवर अवलंबून असते. हे केवळ २०५ चौ.कि.मी. च्या आत सामावले आहे.

ज्ञानगंगा अभयारण्यात प्रामुख्याने बिबट, अस्वल, भेकर, नीलगाय, चितळ, तडस, रानमांजर, यांचे अस्तित्व आहे. जवळजवळ 150 पक्षी प्रजातींना अभयारण्य आश्रय देते ज्यामध्ये स्थानिक व स्थलांतर करणाऱ्या पक्ष्यांचा समावेश आहे.

वन्यजीव गणना :-

ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्यात वन्यजीव गणना नियमित केली जाते. वन्यप्राण्यांची योग्य अशी सांख्यिक आकडेवारी प्राप्त व्हावी त्याकरिता मिश्र पद्धतीने प्राण्यांची मोजणी केली जाते.

त्यात कॅमेरा ट्रॅप्स, पगमार्क impression Pads आणि बौद्ध पौर्णिमेच्या दरम्यान होणाऱ्या मचाण सेन्सस अशा प्रमुख पद्धतींचा वापर केला जातो, प्राणिगणना दरम्यान दुर्मिळ वनजीवांचे दर्शन होते.

बिबट, अस्वल, कोल्हा, तडस, या प्रमुख प्रजातींसोबत नीलगाय, भेकड, रानडुक्कर, माकड, साळींदर इत्यादी जनावर आढळतात. मचाण सेन्सस करिता हौशी पर्यटकांचे ऑनलाईन अर्ज मागविण्यात येतात. पुढील प्रक्रियेनुसार वेगवेगळ्या पाणवठ्यावर पौर्णिमेच्या दिवशी मचाणावर बसण्याकरिता संधी दिली जाते. ज्याने रात्री पाण्यावर येणाऱ्या प्राण्यांची गणना होते.

अभयारण्याच्या भूभाग उंच शिखरांनी आणि गवताळ प्रदेशांनी संपन्न आहे. संपूर्ण पर्वतरांगांमधील, अजंता, संरक्षित क्षेत्र झाले आहे. परिसरामध्ये असलेल्या वन्यजीवांमुळे ज्ञानगंगा वन्यजीव अभयारण्य मध्य भारतातील वनसंपदेला महत्त्व प्रदान करते.

अभयारण्यात असलेल्या मंतरगा आणि पळढग धरणांमुळे स्थलांतरित पक्षी मोठ्या संख्येने नोव्हेंबर ते मार्च या दरम्यान आढळतात. वनक्षेत्र हे दक्षिणेकडील उष्ण कटिबंधीय कोरडे पर्णपाती जंगल आहे. संरक्षित वनक्षेत्रामध्ये बिबट, अस्वल, भेकड, नीलगाय, सांबर, चितळ, तडस, रानमांजर आणि खोकड यांच्यासारख्यांचा समावेश होतो.

ज्ञानगंगा अभयारण्य

सफारी :-

अभयारण्यात सर्वात लोकप्रिय कलांपैकी एक म्हणजे वनविभागाने मार्गदर्शित केलेल्या निसर्ग भ्रमणाच्या सहली. सहलीदरम्यान आपणास स्थानिक प्रशिक्षित मार्गदर्शकाची साथ लाभते. ज्यांचे मार्गदर्शन MGDB द्वारे केले जाते.

नियतकालीन सकाळ व संध्याकाळी जंगल सफारीचे आयोजन देखील केले जाते. ज्याचे बुकिंग पर्यटकांना अभयारण्याच्या प्रवेशद्वारावर असलेल्या बुकिंग काउंटरवर करावे लागते.

जंगल भ्रमण करीत असताना देखील गाईड पर्यटकांना साथ देतात परंतु त्याकरिता पर्यटकांची विशिष्ट संख्या गरजेची असते आणि हे अभयारण्याच्या अधिकाऱ्यांकडे जाण्याआगोदरच तपासावी लागते.

भेटीसाठी उत्तम कालावधी :-

अभयारण्याला भेट देण्याची योग्य वेळ जानेवारी ते जून आहे कारण वन्यप्राण्यांचे विलोभनीय दर्शन फेब्रुवारी ते मे या कालावधीत होते.

Page No. Date :

कला :- महाविद्यालय बुलडाणा

कल्पना कडूनू सरपाते
सेमिस्टर - IV
विषय :- पर्यावरण

colors

ज्ञानुगंगा अभयारण्यातील जैवविविधता

ज्ञानगंगा हे अभयारण्य महाराष्ट्रातील बुलढाणा जिल्हात स्थित आहे. ज्ञानगंगा नदीच्या परिसरात वसलेले हे अभयारण्य जलशयाच्या पाणलोट क्षेत्रात येते.

म्हणुन या अभयारण्यात जैवविविधता बघायला मिळते. या अभयारण्यातील हवामान हे उष्ण - मध्यम - थंड असल्याने येथे विविध प्रकारच्या वनस्पती आढळतात त्यात आपल्याला सागर, धावडा, बेहडा, बेल अशा प्रकारचे मोठे झाडे आढळतात.

तसेच हिवर, आपय, खैर, पळस, लोखंडी आणि अमलतास अशा. वेलीमध्ये पिवळ वेल आणि धामण वेल या वेलींचा सामावेश होतो. निगुडी आमटी, रायमोनीय, बोराटे, भराटी, अशा प्रकरच्या झुडपांचा सामावेश ज्ञानगंगा अभयारण्यात होतो.

ज्ञानगंगा अभयारण्यातील प्राणी जीवन

जंगल घसे परिसर आणि तेथुन वाहणारी ज्ञानगंगा नदी यामुळे अभयारण्याच्या परिसरात वन्य प्राणी जीवन आढळते.
ज्ञानगंगा अभयारण्यात सर्वात जास्त अखल या वन्य जीवाचा संचार आढळते तसेच येथे बिबट्या, वाघ, हरिण, काळवीट, रानमांजर, तारस, लाडगा, रानडुक्कर, चौसिंगा, माकड, नीलगाल, कोल्हा असे विविध प्रजातीच्या वन्य प्राण्यांचा समावेश होतो. तसेच ज्ञानगंगा अभयारण्यात सरपटणाऱ्या प्राण्यां पैकी साप, मण्यार, धामण, नाग, सरडा, अजगर आणि घोरपड इत्यादी प्राणी आपल्याला आढळतात. ज्ञानगंगा अभयारण्याच्या परिसरात प्राण्यासोबत पक्षांचाही संचार आहे. त्यामध्ये घुबड, कबुतर, मोर, पोपट, पाणकोंबडी, चड्या, सुगरण, सुतार पक्षी, तितर, टकाचोर, धोबी अशी किती तरी पक्ष्यांचे वास्तव्य ज्ञानगंगा अभयारण्यात आढळते. अशा प्रकारचे प्राणी जीवन आणि पक्षी जीवन या ज्ञानगंगा अभयारण्यात आपल्याला बघायला मिळते,

colors

ज्ञानगंगा अभयारण्यातील पर्यटन

ज्ञानगंगा या अभयारण्यात ग्रास लँड, लाख सिरा धरण परिसर आणि ब्रिटिश कालीन तलाव असल्याने ही जंगलातील महत्त्वाची ठिकाणे बनली आहे. दरवर्षी मोठ्या संख्येने अनेक पर्यटन ज्ञानगंगा अभयारण्याचा परिसर बघण्यासाठी येतात. छोटे - छोटे धबधबे पाण्याचे निर्झर आणि आजु बाजुला पसरलेला विस्तीर्ण गवत यामुळे अभयारण्यातुन फिरताना दिसणारे निसर्ग पर्यटकांना आकर्षिक करते.

ज्ञानगंगा अभयारण्यात जंगलातुन फिरताना रस्त्यांच्या, प्रोत्या या ठिकाणी वन विभागाने निर्माण केलेले नक्षत्र निसर्ग प्रेमींना पाहणे सारखे ठिकाण आहे. पासुन बनविलेल्या झोपे चेवे बांधलेला आहेत. तसेच लहान मुलांसाठी बांधलेले झोके, वनकुटी, टेहळणी ज्ञानगंगा हे अभयारण्य पर्यटकांसाठी आकर्षण ठरत आहे.

वृक्षरोपण

आपण या पृथ्वीवर जिवंत आहोत याचे मुख्य कारण झाडे आणि वनस्पती. ते जीवनदायी ऑक्सिजन वायू पुरवतात ज्याशिवाय या ग्रहावर आपले वायू पुरवतात ज्याशिवाय या ग्रहावर आपले अस्तित्व अशक्य आहे. याशिवाय झाडे लावण्याचे इतर अनेक फायदे आहेत.

वृक्ष लागवडीचे अनेक फायदे आहेत. त्यांनी प्रदान केलेल्या काही फायद्यामध्ये पर्यावरण प्रदूषित दूषित करणारे हानिकारक वायू शोषणे. पक्षी आणि प्राण्यांसाठी अन्न आणि निवारा प्रदान करणे आणि उन्हाळ्यात सावली प्रदान करणे समाविष्ट आहे.

* ज्ञानगंगा अभयारण्यात *
जाण्याचा मार्ग

ज्ञानगंगा अभयारण्याला भेट देण्याचे योग्य काळ हे 1 ऑक्टोबर ते 15 जुन हा आहे : या अभयारण्याला जाण्यासाठी बस सेवा स्थानक खामगाव, बुलडाणा हे आहे.

colors

Name	रोहणा आनंदा भोर	Year	2022-2023
Subject	पर्यावरण शास्त्र	Class	B.A.
Semester	2 - IV Semister	Roll No.	21AA124991

mob. Phone Number 9359578613

INDEX

Sr. No.	Experiment Description	Experiment Date	Submission Date	Remarks / Signature

१. वायु प्रदूषण ~~प्रस~~ प्रस्तावना)

हे पृथ्वीच्या वातावरणात हानिकारक पदार्थांचे आस्तित्व मानवी आरोग्यावर आणि अर्थव्यवस्थेवर नकारात्मक ~~आरोग्यावर पर्यावरणावर आणि~~ परिणाम करू शकतात आपण जी हवा श्वास घेतो ती आपल्या जगण्यासाठी आवश्यक आहे परंतु मानवी क्रियाकलाप आणि नैसर्गिक प्रक्रियामुळे ती अधिक प्रमाणात प्रदूषित आहे.

या प्रदूषणाच्या स्त्रोतांमध्ये वाहतूक औद्योगिक क्रियाकलाप जीवाश्म इंधन जाळणे कृषी पद्धती जंगलातील आग आणि धुळीचे वादळ यासारखे घरातील स्त्रोत विविध प्रकारचे प्रदूषक हवेत सोडतात ज्यामध्ये कण आझोन नायट्रोजन ऑक्साईड सल्फर डायऑक्साइड आणि कार्बन मोनोऑक्साइड यांच्या समावेश होतो.

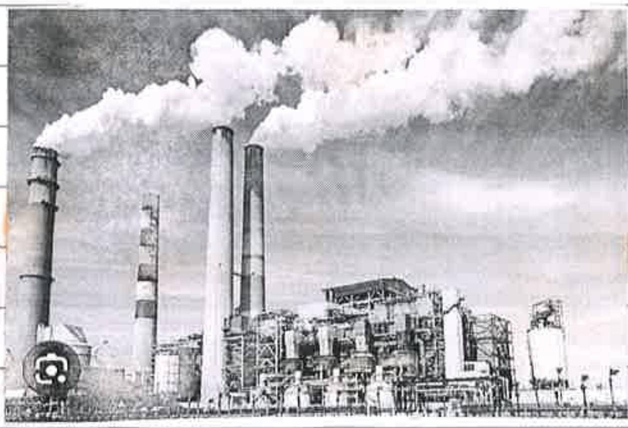

या प्रदूषणामुळे आरोग्यावर गंभीर परिणाम होऊ शकतात विशेषतः श्वसन आणि हृदय व रक्तवाहिन्या संबंधी प्रणालीवर दमा फुफ्फुसाच्या कर्करोग हृदयरोग आणि

सक्रोल यासह विविध आरोग्य समस्यांशी वायू प्रदूषणाच्या संपर्कात आले आहे. वायू प्रदूषणाचा पर्यावरण शेती आणि अर्थव्यवस्थेवरही नकारात्मक परिणाम होऊ शकतो.

वायू प्रदूषणाला सामोरे जाण्याच्या प्रयत्नांमध्ये विविध स्त्रोतांकडून होणारे उत्सर्जन कमी करणे निरिक्षण आणि कमी करण्याच्या प्रयत्नांद्वारे हवेची गुणवत्ता सुधारणे हानिकारक प्रदूषकांच्या संपर्कात येण्यापासून असुरक्षित लोकसंख्येचे संरक्षण करणे वायू प्रदूषणाच्या हानिकारक प्रभावांबद्दल जनजागृती आंतरराष्ट्रीय सहकार्याला प्रोत्साहन देणे यांचा समावेश आहे.

२. वायू प्रदूषण उद्दिष्टे

प्रदूषणाला संबोधित करण्याचे उद्दिष्ट मानवी आरोग्य आणि पर्यावरणाचे वायू प्रदूषणाच्या हानिकारक प्रभावांपासून संरक्षण करणे आहे वायू प्रदूषण श्वसन आणि हृदय व रक्तवाहिन्यासंबंधी रोगांसह विविध आरोग्य समस्यांशी जोडले गेले आहे आणि त्याच्या पर्यावरण शेती आणि अर्थव्यवस्थेवर नकारात्मक परिणाम होऊ शकतो.

वायू प्रदूषणाचा सामना करण्याचे मुख्य उद्दिष्ट आहेत :

- उत्सर्जन कमी करणे : या मध्ये वाहने पॉवर प्लांट उद्योग घरे वापरण्या विविध स्त्रोमधून होणारे उत्सर्जन कमी करणे समाविष्ट आहे हवेत सोडलेल्या प्रदूषकांचे प्रमाण कमी करणे आणि हवेची गुणवत्ता सुधारणे हे उद्दिष्ट आहे.

- हवेची गुणवत्ता सुधारणे : या मध्ये हवेच्या गुणवत्तेची परिक्षण करणे आणि ती सुधारण्यासाठी उपयोजना करणे समाविष्ट आहे. या मध्ये क्सर किंवा किलच्या वापर वाहतूक कोंडी कमी करणे आणि कारखाने आणि पावर

CLASSMATE
Date :
Page :

लॉकसमधून अत्सर्जन कमी करण्यासाठी उपयोजना लागू करणे आणि कारखाने आणि कारखाने आणि पावर लॉकसमधून अत्सर्जन कमी करण्यासाठी उपयोजना लागू करणे समाविष्ट असू शकते.

- असुरक्षित लोकसंख्येचे संरक्षण : काही लोकसंख्या जसे की मुले वृद्ध आणि ज्यांना श्वसन किंवा हृदय व रक्तवाहिन्यासंबंधी रोग आहेत विशेषतः वायु प्रदूषणाच्या प्रभावांना असुरक्षित असतात या लोकसंख्येचे हानिकारक प्रदूषकांच्या संपर्कात येण्यापासून संरक्षण करण्यासाठी उपयोजना केल्या पाहिजे.

- सार्वजनिक जागतिक जागरूकता वाढवणे : वायु प्रदूषणाच्या हानिकारक प्रभावांबद्दल लोकांना ~~शिक्षी~~ शिक्षित करणे आणि वायु प्रदूषणात त्यांचे स्वतः चे योगदान कमी करण्यासाठी कृती करण्यास प्रोत्साहित करणे महत्वाचे आहे.

- आंतरराष्ट्रीय सहकार्याला प्रोत्साहन देणे : वायु प्रदूषण ही एक जागतिक समस्या आहे जी प्रभावीपणे हाताळण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय सहकार्याची आवश्यकता आहे. अत्यसर्जन कमी करण्यासाठी आणि हवेची गुणवत्ता सुधारण्यासाठी ज्ञान संसाधने आणि सर्वोत्तम पद्धती सामायिक करण्यासाठी देशांनी एकत्र काम केले पाहिजे.

3. वायू प्रदूषण कारणे ।

- वाहतूक : कार बस आणि ट्रक या सारखी वाहने वायू प्रदूषणाचे प्रमुख स्त्रोत आहेत ते कार्बन मोनॉक्साईड नायट्रोजन ऑक्साईड आणि पार्टिक्युलेट मॅटर यांसारखे प्रदूषक उत्सर्जित करतात.

- औद्योगिक क्रियाकलाप : अनेक उद्योग जसे की पावर प्लांट कारखाने आणि तेल शुद्धीकरण हवा प्रदूषण उत्सर्जित करतात या प्रदूषकामध्ये सल्फर डायऑक्साइड नायट्रोजन ऑक्साईड्स आणि पार्टिक्युलेट मॅटर याचा समावेश होतो.

- जीवाश्म ~~इंधन~~ इंधनांचे जाळणे : कोळसा तेल आणि नैसर्गिक वायू यांसारख्या जीवाश्म इंधनांच्या जाळण्यामुळे प्रदूषक हवेत सोडले जातात या प्रदूषकामध्ये कार्बन डाय ऑक्साईड सल्फर डायऑक्साइड नायट्रोजन ऑक्साईड आणि पार्टिक्युलेट मॅटर याचा समावेश होतो.

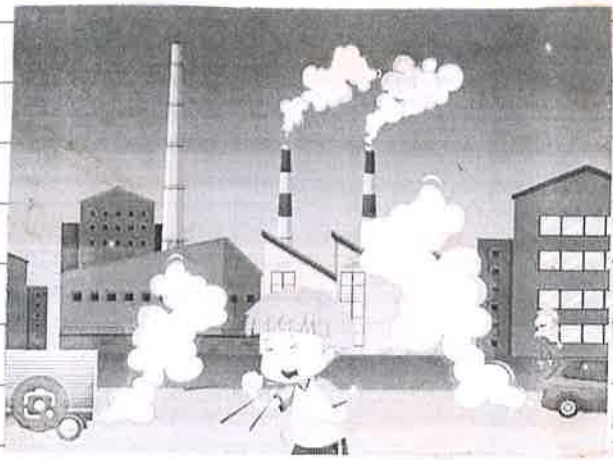

- कृषी क्रियाकलाप : पशुपालन आणि खते आणि कीटकनाशकांचा वापर यासारख्या कृषी पद्धती अमोनिया आणि नायट्रोजन ऑक्साईड्स सारख्या प्रदूषकांना हवेत सोडू शकतात.

CLASSMATE
Date :
Page :

- नैसर्गिक स्त्रोत : जंगलातील आग धुळीची वादळे आणि ज्वालामुखीचा उद्रेक यासारखे नैसर्गिक स्त्रोत हवेत प्रदूषक सोडू शकतात.

- घरातील स्त्रोत : वायू प्रदूषणाच्या घरातील स्त्रोतांमध्ये तंबाखूचा धूर स्वयंपाक आणि गरम उपकरणे आणि बांधकाम साहित्य यांचा समावेश होतो.

- हवामान बदल : वातावरणातील बदल हवेत प्रदूषकांना अडकवतात आणि त्यांचे परिणाम खराब करतात अशा परिस्थिती निर्माण करून वायू प्रदूषणात देखील योगदान देऊ शकतात.

हे सर्व स्त्रोत वायू प्रदूषणात योगदान देतात आणि मानवी आरोग्यावर पर्यावरणावर आणि अर्थव्यवस्थेवर नकारात्मक परिणाम करू शकतात.

classmate
Date :
Page :

4. वायू प्रदूषण महत्त्व ।

ही एक महत्त्वपूर्ण जागतिक समस्या आहे ज्याचा मानवी आरोग्यवर पर्यावरणावर आणि अर्थव्यवस्थेवर नकारात्मक परिणाम होतो आपल्या जगाच्या या महत्त्वाच्या पैलूंचे संरक्षण करण्यासाठी वायू प्रदूषणावर लक्ष देणे महत्त्वाचे आहे.

संबोधित करण्याच्या महत्त्वामध्ये हे समाविष्ट आहे:

- मानवी आरोग्याचे रक्षण करणे: वायू प्रदूषणामुळे श्वसन आणि हृदय व रक्तवाहिन्यासंबंधी रोगासह विविध आरोग्य समस्या येऊ शकतात वायू प्रदूषणावर उपाय केल्यास मानवी आरोग्यावरील नकारात्मक परिणाम कमी होण्यास मदत होऊ शकते

- पर्यावरणाचे रक्षण करणे: वायू प्रदूषणाचा परिसंस्थेवर वन्यजीवांवर आणि वनस्पतींवर नकारात्मक परिणाम होऊ शकतो वायू प्रदूषणाला संबोधित केल्याने पर्यावरणाचे रक्षण करण्यात आणि नैसर्गिक जगावर होणारे नकारात्मक परिणाम कमी करण्यात मदत होऊ शकते.

- आर्थिक वाढीला सहाय्यक : वायू प्रदूषणाचा अर्थव्यवस्थेवर नकारात्मक परिणाम होऊ शकतो ज्यात उत्पादकता कमी होणे आरोग्यसेवा खर्च वाढणे आणि पर्यटन कमी होणे समाविष्ट आहे वायू प्रदूषणाचा सामना केल्याने आर्थिक वाढीस मदत होऊ शकते आणि अर्थव्यवस्थेवरील नकारात्मक परिणाम कमी होऊ शकतात

- हवामान बदलाशी लढा : कार्बन डाय ऑक्साईड आणि यासारखे काही वायू प्रदूषक हवामान बदलास हातभार लावतात वायू प्रदूषणाला संबोधित केल्याने हरितगृह वायू उत्सर्जन कमी करण्यात आणि हवामान बदलाचा सामना करण्यात मदत होऊ शकते.

- जीवन दर्जा सुधारणे : वायू प्रदूषणावर उपाय केल्याने जगभरातील ~~लोकांना~~ लोकांचे जीवनमान सुधारण्यास मदत होऊ शकते श्वास घेण्यासाठी स्वच्छ हवा आणि राहण्यासाठी आरोग्यदायी वातावरण सह स्वच्छ आणि निरोगी समुदाय तयार करण्यात मदत होऊ शकते.

- मानवी आरोग्य पर्यावरण अर्थव्यवस्थेचे रक्षण करण्यासाठी हवामानातील बदलांशी लढा देण्यासाठी आणि जीवनाचा दर्जा सुधारण्यासाठी वायू प्रदूषणावर उपाय करणे महत्वाचे आहे ही एक जागतिक समस्या आहे ज्याचे निराकरण करण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय सहकार्य आणि ~~प्रय~~ प्रयत्न आवश्यक आहेत.

5. वायू प्रदूषण उपाय योजना।

उपाय योजनेमध्ये सामान्यात वायू प्रदूषण पातळी कमी करण्यासाठी एक व्यापक दृष्टीकोन समाविष्ट असतो ज्या मध्ये खालील चरणांचा समावेश असू शकतो.

- वायू प्रदूषणाचे स्त्रोत ओळखणे : पहिली पायरी म्हणजे वायू प्रदूषणाचे स्त्रोत ओळखणे जसे की वाहतूक औद्योगिक क्रियाकलाप किंवा कृषी पद्धती.

- हवेच्या गुणवत्तेची मानके स्थापित करणे : हवेची गुणवत्तेची मानके स्थापित केल्याने प्रदूषण पातळी कमी करण्यासाठी लक्ष्य निश्चित करण्यात मदत होते

- हवेच्या गुणवत्तेचे निरिक्षण करणे : हवेच्या गुणवत्तेचे निरिक्षण केल्याने प्रदूषणाची पातळी अजून नाही खूप जास्त आहे अशी ~~क्षेत्र~~ क्षेत्र ओळखण्यात मदत होते.

- ~~उत्सर्जन~~

- उत्सर्जन ~~स्रोत~~ कमी करणे : वायू ~~प्र~~ प्रदूषण कमी करण्यासाठी वाहने कारखाने आणि पॉवर प्लॉट ~~आ~~ यासारख्या स्त्रोतांमधून उत्सर्जन कमी करणे

हा एक महत्वाचा घटक आहे स्वच्छ तंत्रज्ञानामध्ये गुंतवणूक करणे इंधन कार्य क्षमता सुधारणे आणि उत्सर्जन मर्यादित करण्यासाठी नियमांची अंमलबजावणी करणे या सारख्या विविध उपायांद्वारे हे केले जाऊ शकते.

- शाश्वत वाहतुकीला प्रोत्साहन देणे : चालणे बाइक चालवणे आणि सार्वजनिक वाहतूक या सारख्या शाश्वत वाहतुकीला प्रोत्साहन देणे, वाहनांमधून होणारे उत्सर्जन कमी करू शकते.

- ~~स्व~~ स्वच्छ ऊर्जेला प्रोत्साहन देणे : सौर आणि पवन ऊर्जेसारख्या स्वच्छ ऊर्जेचा वापर करण्यास प्रोत्साहन ~~करणे~~ दिल्याने ऊर्जा प्रकल्प आणि आणि इतर स्त्रोतांमधून होणारे उत्सर्जन कमी होऊ शकते.

- लोकांना शिक्षित करणे : वायू प्रदूषणाचे ~~स्त्रोत~~ स्त्रोत आणि आरोग्यावरील परिणामांबद्दल लोकांना शिक्षित करणे जागृता करा वाढविण्यास आणि लोकांना त्यांचे स्वत:चे उत्सर्जन कमी करण्यासाठी कृती करण्यास प्रोत्साहित करण्यास मदत करू शकते

- सहयोग आणि आंतरराष्ट्रीय सहकार्य : वायू प्रदूषणाचा सामना करणे ही एक ~~न~~ जागतिक समस्या आहे उत्सर्जन कमी करण्यासाठी आणि हवेची गुणवत्ता सुधारण्यासाठी सर्वोत्तम पद्धती शेअर आणि धोरणे सामायिक करण्यासाठी देश एकत्र काम करू शकतात.

एकत्रित वायू प्रदूषण कमी करण्याच्या आयोजनासाठी सर्वसमावेशक, दृष्टीकोण आवश्यक आहे ज्यामध्ये प्रदूषणाचे स्रोत ओळखणे हवेच्या गुणवत्तेची, मानके स्थापित करणे हवेच्या गुणवत्तेचे परीक्षण करणे उत्सर्जन कमी करणे शाश्वत, वाहतूक आणि स्वच्छ उर्जेला प्रोत्साहन, देणे, जनतेला शिक्षित करणे आणि इतर देशांसोबत सहकार्य यांचा ~~सम्मवेश~~ समावेश आहे ही जागतिक समस्या.

Topic ________________

Page No.
Date

प्रॅक्टीकल

विषय :- राज्यशास्त्र

नाव :- वैशाली सुनिल इंगळे

शाळेचे नाव :- शरद कला महाविद्यालय बुलडाणा

वर्ग :- B.A.f. 1

मार्गदर्शक :- ठाले सर

Shrikrupa A-3

1

Topic

Page No.
Date

उपक्रमाचे नाव :- आपल्या जवळच्या ग्रामपंचायतीला भेट देऊन त्यांचा अहवाल तयार करा.

1) ७३ th व ७४ th वी घटना दुरुस्ती ?

⇒ ७३ व्या आणि ७४ व्या घटना दुरुस्तीला वगळून चालत नाही कारण ७३ आणि ७४ व्या घटना दुरुस्तीवर लोकप्रशासनाचा आत्मा अवलंबून आहे लोकप्रशासनाचा पाया हा ७३ आणि ७४ व्या दुरुस्तीवर आहे असे अनेक राजकीय अभ्यासकरणारे राजकीय विषयांचा अभ्यास करणारे राज्यशास्त्राचा अभ्यास करणारे राज्यशास्त्रज्ञ म्हणतात आणि ते १०० % हे सत्य आहे कारण मित्रांनो ७३ वी ७४ वि घटना दुरुस्ती झाली. १९९२ ला ७३ वी आणि ७४ वि घटना दुरुस्ती १९९२ ला झाल्या साल्या या देशामध्ये सर्व सामान्य जनतेच प्रशासन आल असे म्हणल्या जाऊ लागल मग ७३ व ७४ वी घटना दुरुस्ती होण्या अगोदर या देशामध्ये सर्व सामान्य देशाच प्रशासन नव्हतका या देशाचा जो पंचायत राज्य नामाचा भाग आहे.

Shrikrupa A-3

Topic ②

Page No.
Date

पंचायत राज व्यवस्था म्हणजे काय.

⇒ पंचायती राज व्यवस्था म्हणजे भारतातील स्थानिक प्रशासन पंचायती राज मध्ये ग्रामीन स्थानिक प्रशासन महाराष्ट्रातील ग्रामीन जी प्रशासन व्यवस्था आहे ~~महाराष्ट्र~~ महाराष्ट्र म्हणा किंवा पंचायत राज असे म्हणतो पचांयत राज या नाम युवक मुख्यमंत्री व या नामाखाली हि व्यवस्था चालली जाते आता हा एक प्रश्न पडतो कि पचांयत राज व्यवस्था हे नाव कोणी दिलेले आहे तर हे नाव पंडीत जवाहरलाल नेहरू यांनी गांधीजींच्या स्वप्नांमधला भारत जसा साकारयाचा असा होता त्याच प्रमाणे गावांतुन ज्या हे सर्व गोष्टींची सुरुवात होणार होती किंवा खेडे भागातुन जि व्यवस्था आहे हि चालन अपेक्षित आहे.

Topic

Page No.
Date

ग्रामपचायतिची कार्ये

⇒ विलेज कॉउन्सिल को हम ग्राम पचांयत के नामसे जानते है प्रत्येक गावामद्ये ज्या गावाची जनसंख्या 1 हजारपेक्षा जास्त आहे 1 ग्रामपंचायत आहे जश की एक निवाचित अध्यक्ष ग्राम प्रधान द्वारा सचालीत होती आहे यांचे कार्यालय 5 वर्षांकरीत असतो गावाच्या भविष्याकरीता खुप सारे कार्ये ग्रामपंचायत करते है ग्रामपंचायत आपल्या कार्योंला आपली जिम्मेदारी मानतात ग्रामपंचायत कृषी संबंधी कार्योंची रुपरेखा तैयार करतात आणि कृषी संबंधी विधानांना आपल्या स्तरा वर ठिक करतात युवा कल्याण सम्बंधी कार्योंची ग्रामपंचायतीच्या मताने होत असेत.

Shrikrupa A-3

4

Topic

Page No.
Date

ग्रामपंचायतीचे पदाधिकारी सरपंच उपसरपंच सदस्य यांची निवड प्रक्रिया - अधिकार व कार्ये.

=> महाराष्ट्रातील सरपंच संघटना व लोकप्रतीनिधी यांनी वेळोवेळी केलेल्या मागणीनुसार व काळाच्या ओघात महागाई निर्देशांकात झालेली वाढ तसेच सरपंचाच्या कर्तव्यात झालेली वाढ विचारात घेऊन व सरपंच मानधनात वाढ करण्याचा प्रश्न शासनाच्या विचाराधीन होता. मा मंत्री वित्त मंत्री यांनी महाराष्ट्र शासनाच्या 2019 - 2020 या वर्षाचा अर्थसंकल्प विधान सभेत सादर करतांना दिनांक 18 जून 2019 रोजीच्या भाषणात या कार्यशासनाच्या संबंधीत मुद्याबाबत खाली दिलेले आहेत. राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांच्या 150 व्या जयंतीचे औचित साधुन पंचायतराज व्यवस्थेचा पाया असलेल्या ग्रामपंचायतीच्या सरपंचाचे मानधन भरीव वाढ करण्याचे प्रस्तावित असून यासाठी या 2019 -2020 च्या आर्थिक वर्षात रुपये 200 कोटी रक्कम निधी ठेवण्यात येत आहे.

Topic (5)

Page No.
Date

ग्रामपंचायतीचे अधिकारि ग्रामसेव त्यांचे अधिकार व कार्ये.

⇒ पंचायत् राज व्यवस्थेमध्ये ग्रामपंचायतीला महत्वपूर्ण स्थान आहे. ग्रामीण जनतेशी प्रत्येक संपर्क साधनारी लोकशाही संस्था असि तिचे स्वरूप असल्याने तिला पंचायत राज संस्थेची पायाभूत घटक मानले जाते ग्राम पातळीवर विकास कामांचा विचार करत सरपंच सोबत ग्रामसेवकालाही महत्वाची भूमिका बजवावी लागते ग्राम सेवकाला ग्रामपंचायतीचा सचिव किंवा ग्राम विकास अधिकारी या नावाने देखील ओळखले जाते गावाचा विस्तार लोकसंख्या आणि उत्पन्न लक्षात घेता प्रत्येक ग्रामपंचायती साठी एक किंवा एक पेक्षा अधिक ग्राम सेवकांची मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषदाकडून नेमणूक केली जाते त्यांचे वेतन भत्ते जिल्हा निधी तुन दिली जाते.

Shrikrupa A-3

⑥

मी भेट दिलेली ग्रामपंचायत

नाव :-

ग्राम पंचायत कार्यालय, शेलसुर

पदाधिकारी व अधिकारी -

अधिकारी आणि पदाधिकारी यांच्या मध्ये पद आणि अधिकारी विवाय फरक असतो अधिकारी त्याला म्हणतात की, कार्य विशेष संबंध यांच्या मध्ये कोणते विशेष अधिकार प्राप्त असते ते त्यांचे विषेश अधिकार चे प्रयोग करून त्यांचे कार्य संपादन करतो म्हणून पदाधिकारी आहे कारण पदावर नियुक्ती व्यक्ती पदावर व्यक्त केलेला असतो.

कामकाज पद्दत :- त्या ग्रामपंचायतीची कामकाज पद्दत हि अतिशय चांगल्या प्रकारची आहे जसे कि जेवढे काम ग्रामपंचायतिने करावे तेवढे त्या गावासाठी पुरेसे आहे. उदा. गावातील रस्ते गावातील नळ पद्दत गावातील लोकांचे घरकुल अशा अनेक योजना त्या ग्रामपंचायत द्वारा लोकापर्यंत पोहचून देतात.

Topic

Page No.			
Date			

Topic (7)

Page No.
Date

ग्रामपंचायतीनी केलेली ३ कामे

गावातील ग्रामपंचायतीने केलेली कामे –

1) रस्ते बांधणी केली
11) गावातल्या घराघरा पर्यंत नळ पोह्चून दिला
111) गावातील लोकांचे घरकुलही आखून दिले.

बाकी राहिलेली काम ३ तीन

ग्रामपंचायतीने त्या गावातील पंचायतीने अजुनही

1) सौरउर्जा रस्ते लाईट बसवले नाहित
11) गावातील बोर्डी पर्यंत रस्ते गेले नाहित
111) गावातील नाल्या साफ सफाई बाकि आहे

Topic

Page No.
Date

वरील सर्वांचे अभिप्राय (सही, शिक्का)

आम्ही भेट दिलेल्या ग्रामपंचायतीचे किंवा सरपंच / उपसरपंच / सदस्य / ग्रामसेवक / गावकरी यांचे सोबतचे कार्यालयात समोरचे फोटो.

सरपंच सही

उपसरपंच सही

शिक्का

सरपंच
ग्रामपंचायत, शेलसूर
ता. चिखली, जि. बुलडाणा

Shrikrupa A-3

ग्राम पंचायत कार्यालय, शेलसुर

ता. चिखली, जि. बुलडाणा

श्री. विजय सखाराम धंदर
सरपंच
मोबा. ८१६८४२३४०३

श्री. सुनिल भगवान धुंदळे
उपसरपंच
मोबा ९९२३७३६९७०

जा.क्र. 135 — दि. / /२०

वरील सर्वांचे अभिप्राय
आम्ही भेट दिलेल्या ग्रामपंचायतीचा
पुरावा. सरपंच, उपसरपंच

सरपंच

सरपंच
ग्रामपंचायत, शेलसूर
ता.चिखली, जि.बुलडाणा